

1918 OCH 1940

Av docenten GUNNAR HECKSCHER, Uppsala

SVERIGE står med ansiktet mot öster. Det betyder alls ej, att vi skulle sakna uppgifter i andra riktningar, utan endast att vår uppmärksamhet i främsta rummet ägnas den gräns mellan öster- och västerland som går i vår omedelbara närhet. Vad som där inträffar berör oss mera än något annat. Man kan säga, att den svenska folkkaraktären åtminstone under de sista tvåhundra åren formats genom de erfarenheter som där ha gjorts: den stora ofreden med dess heroiska kamp och slutliga nederlag, frihetstidens växling mellan äventyrspolitik och lakejtjänst, Gustav III:s nervösa men resultatlösa aktivism, 1808—09 års nationella débacle.

Efter 1914 framstå två årtal såsom de olyckligaste och betydelsefullaste i vår historia: 1918 och 1940. Åter har det visat sig, i huru hög grad våra öden äro förknippade med Finlands. I båda fallen har händelseförloppet varit likartat: Sverige har givit Finland sitt stöd, men blott i starkt begränsad utsträckning. Resultatet har blivit besvikelse och indignation öster om Bottenhavet, missmod och förtvivlan inom vidsträckta kretsar i vårt eget land. Säkerligen komma också nu liksom sist svenskarna i Finland att få känna på verkningarna av den ovilja deras rikssvenska bröder ådragit sig.

Det är ännu icke lätt att nå fram till en allmänt accepterad helhetsbild av vad som hände 1918. Våra militära resurser voro den gången förstklassiga, åtminstone efter tidens begrepp. Motståndarens styrka var ej större, än att svenskt bistånd skulle ha medfört ett snabbt slut på kriget och hindrat mycket onödigt slaktande. Att vi ej ingrepo berodde på hänsyn till två omständigheter, vilkas relativa betydelse är svår att avväga: en stark inre oenighet i sympatier, i det att stora delar av arbetarerörelsen kände gemenskap med Finlands röda, och fruktan för att svensk militär intervention skulle bringa oss i direkt samverkan med Tyskland och omöjliggöra fortsatt neutralitet i världskriget. När vi officiellt höllo oss borta och endast läto krigsmateriel och frivilliga passera, kom den tyska expeditionen, och med dess hjälp

lyckades Finlands vita armé under svåra strider kämpa sig fram till den seger, vilken säkrade också Sveriges ställning. Men för stora delar av vårt folk — och särskilt dess ledande klass — kändes utgången likafullt utomordentligt bitter. Vi hade av räddhåga svikit vår historiska uppgift; svenska folket hade visat sig vara i grund fördärvat av det gångna århundradets bekväma lugn, och dess ledare hade förrått sitt lands och sitt folks sanna intressen, sålt vår förstfödsörätt för en grynvälling. Många bland de mest lovande inom den svenska ungdomen fingo sin utveckling förvriden genom denna erfarenhet. Några vände det offentliga livet ryggen för att ägna sig åt mera omedelbart tilltalande uppgifter, andra hängåvo sig åt meningslös och resultatlös kverulans.

Förlusten var oersättlig; och i detta avseende går en direkt linje från 1918 till 1940. De nationella idéernas undanskjutande och vanvården av vissa nationella livsuppgifter under 1920-talet berodde till ej ringa del på att bärare av det nationella sinnelaget i så stor utsträckning saknades inom efterkrigstidens politiska elit. Ledningen och makten föllo i händerna på dem, för vilka 1918 ej inneburit någon besvikelse, och som vände sig till andra riksbyggande uppgifter än värnet av vår yttre frihet.

Det ligger full sanning i det något slitna uttrycket om 1939—40 års rysk-finska krig att Finland sak var vår. Finlands politiska nederlag träffar med full kraft även oss, och mot en moralisk seger för Finlands folk, dess statsledning och dess tappra armé står ett svidande moraliskt nederlag för Sverige. Allvaret i vårt läge efter Moskva-freden kan svårligen överdrivas. Vad vi vunnit genom vår overksamhet är en enda sak, nämligen något ökade sympatier — men därför ej nödvändigt ökad respekt — från den nationalsocialistiska tyska regeringens sida. Att sådana kunde vara av nöden, skall alldeles ej bestridas, ehuru det mot bakgrunden av 1934 och 1936 års socialdemokratiska valagitation ter sig något ironiskt att detta just skulle bli excellensen Per Albin Hanssons stora insats i svensk utrikespolitik. Till gengäld ha vi i motsvarande grad förlorat de sympatier vi till äventyrs dessförinnan åtnjutit hos Tysklands motståndare. Riskerna för att Ryssland skall angripa även oss om och när tillfälle erbjuder sig ha icke på minsta sätt undanröjts, och vårt militärpolitiska läge i ett sådant krigsfall är i högsta grad försämrat. Intet har inträffat, som innebär någon garanti mot att vi kunna dragas in i stormaktskriget. Hos många av de neutrala staterna, såsom Bel-

gien, Italien och Förenta Staterna, ha våra aktier sjunkit högst betydligt, vilket helt säkert kan få sina konsekvenser även på det handelspolitiska området. Oavsett detta hade det varit regeringens klara plikt mot Sverige att intervensera i kriget, därest så varit möjligt. Sannolikt kommer 1940 års politiska ledning därför att i allmänhet dömas mycket hårt. I och för sig är detta knappast berättigat, ty det förefaller ej troligt att den haft något val. Orsakerna till vår overksamhet ligga ej i ögonblickets försummelse, utan av allt att döma i att vi, *sådant läget till följd av vår tidigare politik hade blivit*, icke voro i stånd att lämna Finland verksamt bistånd.

»Aktivismen» — uttrycket torde vara berättigat, trots att oppositionen mot samlingsregeringen blott gällt utanverken och aldrig dragit konsekvenserna av sitt eget resonemang genom att direkt kräva intervention — har ej heller denna gång vunnit svenska folkets förtroende, detta trots att våra sympatier nu odelat voro på Finlands sida. Bland de ledande funnos många med rätta aktade medborgare; men i dess led funnos även några, vilka sedan länge krävt allehanda äventyr på det utrikespolitiska området, och andra som hade så stor del i ansvaret för vår militära maktlöshet, att deras hastigt påkomna krigiska sinnelag icke ingav något förtroende. Till stor del fick också hela den interventionistiska rörelsen sin prägel därav, att dess främsta förkämpar blott voro tillfälliga gäster i politiken. Det är ej blott mycket naturligt utan även glädjande, att åtskilliga svenska medborgare, vilka tidigare trott sig med gott samvete kunna hålla sig utanför dagspolitiken och därmed undgå de besvikelser, de svårigheter och de obehag som följa med dylikt arbete, i den kritiska situationen vaknade upp till en annan och bättre insikt. Men tyvärr kunde följderna härav ej omedelbart visa sig. Politiken kräver också sitt studium, och en insats av väsentlig betydelse för nationens och samhällets utveckling göres ej på några korta månader. Den kräver långa år av tråkigt, enahanda och otacksamt vardagsarbete som förberedelse. Låt oss endast hoppas, att de nya krafter, som på detta sätt tillfördes svenskt samhällsarbete, icke förtrötts utan fortsätta sin verksamhet. Kanske skola ej blott de psykologiska, utan även de sakliga förutsättningarna för den av nationell ansvarskänsla burna svenska politik, för vilken de denna gång kämpat, en gång i framtiden bli bättre än de nu ha varit.

Ty det är just frånvaron av dessa förutsättningar, som bragt

oss i ett ohållbart läge. Hade Sverige den 1 december 1939 varit militärt och ekonomiskt fullt rustat, skulle de största hindren för svensk intervention sannolikt ha bortfallit. Även riskerna för vårt indragande i stormaktskriget skulle ha varit avsevärt mindre, därest det från början stått klart att Finland och vi tillsammans skulle kunna hålla Ryssland stängden utan att påkalla hjälp från något annat håll. Måhända hade det rysk-finska kriget rentav kunnat undvikas, om vårt land varit i stånd att med makt bakom orden ge Finland sitt stöd under höstens förhandlingar.

Orsaken till vårt denna gång så uppenbara och direkt vanhedrande misslyckande ligger alltså ej huvudsakligen i fel under själva kriget, utan i att vi ej i tid sett om vårt hus och berett oss för möjliga påfrestningar. Vem som bär skulden, är alltför uppenbart för att ens behöva påpekas. Men det batar föga att diskutera den saken. Vad som är gjort kan icke göras ogjort, och minst av allt ha vi råd att fördärva vår äntligen vunna nationella enighet genom lönlösa förebräelser. Det gäller nu mera än någonsin att vända blicken framåt. Därtill kommer, att svenska folket på försvars- och utrikespolitikens områden icke kan komma ifrån att det som helhet bär skulden för vad som skett: det har hela tiden haft den styrelse och den politik som dess flertal önskat.

Frivilligrörelsens misslyckande måste emellertid med några ord beröras. Sannolikt torde många i vårt land ha hoppats, att frivilliga skulle anmäla sig i sådan utsträckning att det därigenom skulle bli onödigt för oss att officiellt sända trupper till Finland. Orimligheten av dylika föreställningar borde dock ha legat i öppen dag. Här har man i årtionden predikat för det svenska folket, att kriget är det värsta av allt ont, att det helt beror av vårt eget fredliga sinnelag att undgå krig, att t. o. m. militär utbildning och militära rustningar till skydd för våra egna gränser äro av tivelaktigt värde, och att i varje fall inga förvecklingar bortom dessa på något sätt beröra oss — och därpå väntar man, att samma svenska folk *frivilligt* skall samlas kring fanorna i Finlands armé! Det är mycket nog att man trots allt kan våga räkna med att våra soldater utan svårigheter skulle ha kunnat föras utanför landets gränser i ett krig, vari Sverige öppet engagerats. Att räkna med något därutöver var helt verklighetsfrämmande, i den mån man avsåg att ge Finland bistånd med större styrkor och ej blott få fram en symbolisk insats av en liten elit. Typiskt är ju också, att frivilligkåren haft brist på manskap

men överflöd på befäl, under det att förhållandet inom den svenska krigsmakten är det rakt motsatta.

Men de omständigheter, vilka omöjliggjorde en framgångsrik frivilligaktion, visa även en grundläggande svaghet i hela vår andliga försvarsberedskap. Alltför mycket ha vi diskuterat frågan om krigets skadlighet i och för sig, om fredens inneboende värde. Det är nödvändigt att erinra Sveriges folk om en annan grundsats: »fred är ej det bästa, men att man något *vill*». Det finns saker som man måste vara beredd att dö för — i annat fall kan man tvingas ej blott till ett liv utan värde, utan även till en meningslös död. Just nu ha vi fått en väckelse, vilken möjligen kan utnyttjas till att erinra oss om dessa ting. Det borde kunna råda allmän enighet om att ordets frihet endast är berättigad, därest den icke hindrar att alla opinionsbildande krafter samlas kring denna uppgift — man må sedan tala om »likriktning» och »propaganda» hur mycket som helst. Men det går icke fort, ej heller lätt att åstadkomma den erforderliga sinnesändringen. Det kräver långvariga, samlade ansträngningar, och det kräver av våra folkupplysare främst beredvillighet att komma fram med obehagliga sanningar. Ty sådan är stämningen bland folkets flertal, att det utan dylik påverkan inom blott några få veckor glömmes skammen och besvikelsen över vårt misslyckande och vårt nederlag inför lättnaden över att vi även denna gång sluppit gripa till vapen.

Ej minst erfarenheterna från 1918 visa, att de svenskar som över huvud tänka politiskt (de äro kanske ej så många) ha en benägenhet att reagera mycket olyckligt inför nationella motgångar av denna art. Somliga ge omedelbart upp kampen: allt är förlorat, de tycka sig ej vidare ha något att göra, endast hämnden står dem åter. Att en dylik ståndpunkt varken är manlig eller samhällsbyggande, borde en gång för alla kunna fastslås. Redan de gamle hade klart för sig, att de icke var en fri medborgare värdigt att förtvivla om fäderneslandet. Den som är missnöjd eller t. o. m. förtvivlad över vad som hänt med hans land har ingen annan utväg än att bita ihop tänderna och sätta in sina krafter på den kanske nästan hopplösa uppgiften att bättra det som fordom brast, därest han icke kan eller vill emigrera till något annat land, som tilltalar honom mera. Detta kan förefalla som hårda ord, men hänsynsfullhet i uttrycken tjänar i detta fall intet nyttigt syfte.

En annan reaktion är emellertid långt vanligare. Den består i att man försöker svänga sig och komma ifrån det tråkiga samt in-talar sig själv och i den mån det går även andra att allt i grund och botten är och varit tämligen bra. Alldeles oavsett frågan om den kritik som riktats mot excellensen Hansson i Finlandsfrågan varit berättigad eller till någon del skjutit över målet, alldeles oavsett att den väsentligen endast tjänat att återuppbygga hans ett ögonblick måhända något osäkra position, är det typiskt att den mött ett sådant motstånd som den gjort. Kritik mot honom är kritik mot genomsnittssvensken; och den sortens kritik ha vi blivit alltför bortskämda för att tåla. I stället draga vi oss tillbaka i skyddet av vår egen okunnighet om vad som förekommit, men sätta tron framför vetandet i ljudliga betyganden av att vår politik helt säkert varit klok och att allt kommer att sluta väl, utan större uppostringar från vår sida.

Naturligtvis är detta det farligaste som kan ske med oss. Vi ha ej dragits från avgrundens brant; vi stå där ännu, och jorden rinner sakta bort under våra fötter. Det är hög tid att vi väckas ur vår lättjefulla självbelåtenhet och tvingas att visa politisk ansvarskänsla, offervilja och handlingskraft. Dessa egenskaper utvecklas icke genom att man enbart och utan diskussion »litar på regeringen», men ej heller genom måttlös och okunnig hetskampanj mot regeringen eller enskilda regeringsledamöter. En regering kan i ett demokratiskt land — i motsats mot vad som är fallet i en diktatur! — ha lov att misslyckas, blott den sedan också visar förmåga att lära av sina misslyckanden, och ej hör till dem som ingenting lärt och ingenting glömt, som icke förmå höja sig till några nya idéer utan blott vältra sig i självbelåtenhet. Ännu är det dock långt ifrån klart att våra ledare äro något annat än typiska företrädare för sitt eget folk. Det är detta som måste i grund förändras, och regeringens skyldighet är det att ej minst i handling visa vägen. Vi *måste* tänka själva, och vi *måste* lära oss att hålla måtta i både beundran och kritik. Vi *måste* slutligen koncentrera vår kraft och vår uppmärksamhet på vårt läge i världspolitik. Sveriges ledareställning i Norden är icke något som vi kunna plocka fram till paradbruk vid högtidliga tillfällen, utan en uppgift och ett ansvar som alltid åligga oss, vare sig detta är oss till huggnad eller ej.

Fördenskull få vi å andra sidan ej bortse från att vi verkligen måste ha något att leva och dö för. Sverige står med ansiktet

mot öster. Därmed är även utsagt, att vi stödja ryggen mot väster. Det är ej med österländska despotmetoder, som västerlandets kultur skall kunna försvaras. Har vår vakthållning — vid en nu betydligt mera tillbakadragen och svärförsvarad linje — någon betydelse, är det därför att vad som finnes bakom vår gräns är förmer än vad som finns på andra sidan. Även detta är något, som man i ett kritiskt läge kan ha lätt att glömma. Kraven på oss äro stora: det räcker ej med att vi enskilda bli mäktiga självuppoffring för nationens skull, utan även att vi bevara vår måttfullhet och våra kulturella värden, ja t. o. m. det sunda i vår individualism. Dessa båda saker äro icke oförenliga; eller rättare, de få icke vara det.

Sålunda innefattar framtiden ännu större och tyngre uppgifter för oss. Desto viktigare är det, att vi verkligen visa oss mäktiga att samla våra krafter. Vad som hänt 1940 är många gånger allvarligare och mera nedslående än vad som hände 1918. Men 1918 får icke upprepas i den meningen, att än en gång eliten inom en generation kastar yxan i sjön i besvikelsen över vårt misslyckande. Den nattsvarta förtvivlan som just de bästa måste känna över vad som inträffat måste övervinnas; skammen över vad som försummats får ej leda till att vi leta efter syndabockar, utan blott till nya ansträngningar. Lätt är det sannerligen icke att fortsätta arbetet, sedan det visat sig att vårt internationella anseende är i fara att förverkas, vår försvarsställning försämrad och vårt folkmaterial anfrätt. Men just dessa omständigheter visa, att arbetet är mera nödvändigt än någonsin. Kanske är det ej helt uteslutet, att det svenska folket trots allt kan ha en framtid.

Den 2 april 1940.